

současně využívat různé lidi (jako park)... a který je možno „zvětšovat investicemi či zmenšovat amortizací a spotřebou“.⁴⁶ Elity střední třídy si podle Bretona přivlastňují materiální výhody modernizace mimo jiné tím, že poskytují nižším třídám nemateriální (psychologické) výhody v podobě tohoto statku veřejné spotřeby (nacionalismu). V ne-rozvinutých následnických státech imperiálních říší využívají výdovce nacionalistické výzvy k mobilizaci podpory obtížných politických kroků, k odvrácení pozornosti od nepřijemných problémů nebo k tomu, aby se udrželi u moci.⁴⁷

Přeložila Jana Ogrocká

Tom Nairn

Moderní Janus *

Teorie nacionalismu představuje velký historický nezdar marxismu. Měl snad i jiné nezdarů a o některých z nich se diskutovalo více: nedostatek marxismu v teorii imperialismu, jeho pojetí státu, klesající míra zisku a zbidáčování mas jsou jisté stará bojiště. Žádná z těchto věcí přitom není at už v teorii, či v politické praxi tak důležitá, tak zásadní, jako problémem nacionalismu. Je pravda, že jiné tradice západního myšlení si nevedly lépe. Stejně tvrdě jako marxismus zde narazily idealismus, německý historicismus, liberalismus, sociální darwinismus i moderní sociologie. To je ale pro marxisty slabá útěcha. Politický význam jejich idejí a jejich vědecké nároky jsou větší než u těchto soupeřů a člověk se neubrání pocitu, že se měli s tímto ústředním, nepominutelným jevem moderní historie vypořádat lépe. Tvrdím, že jejich neúspěch byl nevyhnutelný. Byl nevyhnutelný, dnes jej však lze pochopit. Navíc ho lze chápat v podstatě materialisticky. Historický materialismus jako myšlenkový systém tak může velmi dobře uniknout z dlouhodobé a destruktivní slepé uličky, v níž v tomto ohledu uvázl. Cenou za to však pravděpodobně bude „marxismus“. Materialismus samozřejmě nemůže z této zkoušky ohněm vyváznout nepoznamenaný a nezměněný. Důvod spočívá v tom, že pochopit přičinu *tohoto* nezdaru znamená vidět skutečné místo marxismu v historii, některá z jeho omezení, některé z neuvědomovaných kořenů, které ho nepozorovaně spojovaly s průběhem moderního historického vývoje. Znamená to podívat se na marxismus samotný jako na součást historie, a to ve zcela nelichotivém světle, které nemá co dělat s posvátným

⁴⁶ Hayes, *Essays*, s. 74; Albert Breton, „The Economics of Nationalism“, *Journal of Political Economy*, LXXII (1964), s. 377.

⁴⁷ Výdovce mohou v nacionalismu vidět užitečný nástroj i tam, kde nacionalismus brání řešení praktických problémů nezávislosti či rozvoje (Rupert Emerson, „Nationalism and Political Development“, *The Journal of Politics*, 22 (1960), s. 3-28).

* Přeloženo z anglického originálu *The Break-up of Britain*. Verso (New Left Books), London - New York 1977, kap. 9, s. 329-358. Copyright © 1977 by Tom Nairn. Vydáno se svolením nakladatelství Verso, New Left Books Ltd., London.

manželským svazkem teorie a praxe. Znamená to navždy se zbavit kvazibožského postoje, který marxismus pod maskou vědy převzal od idealistické filosofie (a v konečném důsledku od náboženství).

Marxistické „nezdary“ v otázce nacionalismu se nám jeví v prvé řadě jako filosofické, konceptuální. Velké postavy marxismu, od Marxe samotného až po Gramsciho, nevěnovaly tomuto předmětu dostatečnou pozornost a dotýkaly se ho spíše nahodile a okrajově než přímo. Ti, kteří se na něj soustředili více – sociální demokraté carského Ruska a habsburské říše –, se široce názorově rozcházel. Po traumatu z roku 1914 už marxisté neměli žaludek na to, aby se k tomuto problému v alespoň podobně rovině diskuse vrátili.

...

Neduhy vývoje

Univerzální folklór nacionalismu není zcela scestný. Kdyby tomu tak bylo, nemohl by fungovat jako mýtus. Na druhé straně platí, že by takto nemohl fungovat, ani kdyby byl pravdivý – tj. pravdivý v tom smyslu, který nás zde zajímá. Je to ideologie. To znamená, že je to obecně přijatelné „falešné vědomí“ o sociálním světě, který je stále v sevěření „nacionalismu“. Je to mechanismus adaptace a kompenzace, způsob soužití s realitou těch forem historického vývoje, které označujeme jako „nacionalismus“. V tom smyslu je snad nejlepší pokládat ho za soubor důležitých vodítek k pochopení toho, co tyto formy ve skutečnosti znamenají, ať už je to cokoli.

Nejdůležitějším z těchto vodítek je silné spojení, které zdrtavý rozum předpokládá mezi nacionalismem a pojetím vývoje či sociálního a ekonomického „růstu“. Je pravda, že typicky moderní fakt nacionalismu (na rozdíl od národnosti, národních států a jiných předchůdců) se k němu nějak vztahuje. Národní identita totiž získávala tento systémový a abs-traktní význam teprve v kontextu obecné akcelerace změn přibližně od roku 1800, teprve v kontextu „vývoje“ v tomto novém smyslu.

Není však pravda, že tato systémová konotace vychází z *faktu vývoje jako takového*. To je ten citlivý kritický bod, v němž se pravda vypa-ruje, aby se vysrážela do užitečné ideologie. Není tomu zkrátka tak (i když lidstvo mělo vždy spousta divrodů chít, aby tomu tak bylo), že nacionalismus, nutkavá potřeba jisté socio-politické formy, z těchto nových vývojových podmínek přirozeně vyplývá. Není to přirozenost. Smyslem tohoto folklóru je samozřejmě snaha sugerovat předsta-

vu, že nacionalismus má přirozený status, a tudíž mu náleží značka „zdrtavý“, jako by skutečně byl jakýmsi dospíváním všech společností, cestou, jíž se musíme proplahocit, abychom se dostali od rurální hlouposti k „modernitě“, industrializaci (a k čemu všemu ještě).

Druhým významným vodítkem je to, které ukazuje k sociální a osobní subjektivitě. Je pravda, že nacionalismus je spjat s typicky niternými procesy, s kolektivní a jednotlivci. Ti se chovají podobně a mají velmi podobné pocity. Svádí nás to tedy k tomu, abychom tvrdili, že (např.) italský nacionalismus 50. let 19. století nebo kurdský a eritrejský nacionalismus 70. let 20. století spočívají na těchto specifických vnitřních mechanismech a jsou jimi vyvolávány. Místní zvláštnosti svých národů vyjadřují zhruba stejným způsobem – podle všeho proto, že to tak potřebuje duše národa (či přinejmenším jeho buržoazie).

Pravdou ale není, že nacionalismus jakéhokoli druhu je ve skutečnosti produktem *těchto vnitřních podnětů jako takových*. To je jádrem empirického omylu, s nímž se setkáváme ve všech zemích, omylu, kterým nás zatěžuje ideologie nacionalismu sama. Velšský *nacionalismus* má samozřejmě mnoho společného se specificky velšského národa, s jeho historií, konkrétními formami jeho utlačování a vším tím ostatním. Velšský nacionalismus – ona obecná, univerzální potřeba vyjádřená už tím samotným termínem, který nás zajímá – však s Walesem nemá nic společného. Není faktem Walesu, nýbrž faktem obecného historického vývoje, že Wales a velšský národ byly v určitém konkrétním čase tímto způsobem vtaženy do historického procesu. „Jsmus“, za nímž jsou pak nuceny jít, je jím ve skutečnosti naordinován zvenčí, i když k takové adaptaci je samozřejmě nezbytné, aby obvyklé typy národních kádrů, mýtů, emocí atd. vyvěraly zevnitř. Všechny nacionalismy fungují pomocí typického repertoáru sociálních a osobních mechanismů, z nichž mnohé jsou vysoce subjektivní. Příčina celého dramatu však nespočívá v srdci lidu (*Volks*): tam leží mýty krve a ducha (*Geist*). Subjektivita nacionalismu je jeho důležitým objektivním faktorem; tento fakt ale sám o sobě pouze klade otázku jeho zdroje.

Skutečné zdroje jsou jinde. Nenacházejí se v lidu ani v potlačované touze jednotlivce po nějaké celistvosti či identitě, nýbrž v masiněti světa ekonomiky. Ne však v procesu vývoje ekonomiky jako takovém – nemají jednoduchou podobu nějakého nevyhnutelného prvotního jevu industrializace a urbanizace. Jsou spojeny se specifickými charakteristikami tohoto procesu. Nejlepším způsobem kategorizace těchto rysů je, řekneme-li, že představují *nerovnoměrný vývoj* historie

od 18. století. Tato nerovnoměrnost je materiálním faktem; lze dokonce tvrdit, že jako fakt moderní historie je materiální v tom nejdůležitějším slova smyslu. Toto tvrzení nám umožňuje dospět k uspokojivějšímu a téměř paradoxnímu závěru: ten nejtypičtější ze subjektivních a ideálních historických jevů je ve skutečnosti vedlejším produktem té nejb rutálnější a naprosto nezpochybnitelně materiální stránky historie posledních dvou století.

Metropolitní iluze

Nerovnoměrný vývoj je verbální protikladem rovnoměrného vývoje. Je to verbální, nikoli reálný protiklad, protože nerovnoměrný je veškerý skutečný „vývoj“, jímž musí lidská společnost procházet od doby průmyslové revoluce. Představa rovnoměrného vývoje a snaha takového vývoje dosáhnout je nicméně natolik silná, že bychom jí měli začít. Konec konců má blízko k tomu, být navenem západního či „eurocentrického“ světového názoru – být *Weltanschauung*, který stále ovládá způsob našeho uvažování o historii, a tedy (mimo jiné) i o nacionalismu. Za povšimnutí například stojí, že mytologie, o níž už byla zmínka, je způsobem, jak předstírat, že nacionalismus je jaksi součástí rovnoměrné přirozené evoluce sociálních událostí.

Představa rovnoměrného a progresivního vývoje materiální civilizace a masové kultury byla příznačná pro evropské osvícenství. Odrážela pokrokový názor, samozřejmě pro tehdejší evropské elity. Ty stále, tak jako jejich předchůdkyně v dobách vysoké kultury, uvažovaly z hlediska protikladu civilizace a „barbarů“, žijících kdesi ve vnějším mlžném oparu. Díky novému přesvědčení o Pokroku se však tento názor stal pro barbary příznivějším: dostane-li se jim času a pomoci, mohli by zpoždění dohonit. Toto vyrovnání se pojímalo jako proces ustavičné akulturace postupující jak směrem ven, tak směrem doů. Ven z centra k okrajovým oblastem a v sociologickém smyslu dolů od kultivovaných tříd k služebnému a pracujícímu lidu.

Mocným nástrojem v tomto šíření civilizace měl být kapitalismus. Pokud jde o faktor národnosti, zcela jasně to vyjádřil Kant. Rozdělení lidstva na národy bylo samo o sobě vynikající věcí: v Evropě například pomohlo zabránit vytvoření univerzálního despotismu, iře východního typu. O to, aby toto rozdělení nepůsobilo v budoucnosti nesnáze, se mělo postarat obchodování středních tříd.

...

Jak již dnes víme, skutečný vývoj byl úplně jiný, než vývoj, který slobovaly ideje a síly, na které se spoléhal Kant. Ve velké univerzalizující tradici, již Kant představoval, tradici i ve svých sekulárních podobách stále křesťanské, se nejspíše ani nedal předvídat. Jak duch obchodu a síla peněz pronikaly do dalších a dalších oblastí světa, vedly ve skutečnosti k obnově atavistických pudů. Výsledkem bylo zintenzívnění války. Místo aby byly národní rozdíly stále bezvýznamnější jako bariéry, byly povýšeny na nový a dominantní princip společenské organizace. Historie porazila západní filozofy.

Porážka to byla trvalá. V tom možná spočívá pravý, dlouhodobější význam „nezdaru“ marxismu v národní otázce. Pro tuto myšlenkovou tradici, která nebyla schopna předvídat skutečné rozpory Pokroku a jeho katastrofickou stránku, bylo později také logicky nemožné tento fakt náležitě pochopit a strávit.

...

Právě k této nepředvídatelné antagonistické realitě vrůstání kapitalismu do světa odkazuje výraz „nerovnoměrný vývoj“. Vyjadřuje skutečnost, která je oproti ideálu ušlechtilého povznesení a postupné kultivace, dá-li se to tak říci, klopotná, konfliktní, nevyvážená, nelogická a nezvladatelná. Moderní kapitalistický vývoj odstartovalo několik západoevropských států, které si k tomu shromážďovaly potenciál po dlouhé historické období. Podle představy rovnoměrného vývoje bylo možno tento pokrok přímočaře následovat a instituce, které se o něj přičinily, jednoduše okopírovat – periferie, venkov světa, měla v patřičném čase vedoucí státy dosáhnout. Toto vyrovnávání mělo probíhat s pomocí toho, že by se v celé periferii vytvořila v podstatě homogenní osvědčená třída – mezinárodní či „kosmopolitní“ elita pověřená šířením tohoto procesu. Žádné takové soustavné šíření a kopírování ale ve skutečnosti nebylo možné a stejně tak nebylo možné vytvořit tuto univerzální třídu (přestože existovaly a existují její karikatury v podobě kompradorské buržoazie, která se místo s vlastním lidem spojuje s kapitálem metropole).

Vliv vedoucích zemí byl naopak zpravidla vnímán jako nadvláda a invaze. Předpokládalo se, že duch obchodu vystřídá tradiční formy plenění a podvádění. Ve skutečnosti na to ale nestačil. Propast byla příliš velká a nové vývojové síly nebyly v rukou blahodárné, nezainteresované elity, již by záleželo na rozvoji Lidstva. Šlo spíše o „špinavé materiální zájmy“ (jak rád říká Marx a Engels) anglické a francouzské buržoazní třídy, která užívala pojmy osvícenství a klasické poli-

tické ekonomie jako kouřovou clonu. Pokrok se i při nejlepší vůli (již neměla) prostě musel do jisté míry ztotožnit pouze s určitými místy, třídami a zájmy. Proto zkrátka nemohl než podněcovat nový druh „imperialismu“.

Na periferii samotné, vně jádrových oblastí nové průmyslové-kapitalistické světové ekonomiky, o tom brzy nebylo třeba nikoho příliš přesvědčovat. Lidé tam dost rychle zjistili, že abstraktní Pokrok znamená konkrétní nadvládu sil, které museli považovat za cizí a nepřátelské. Ukázalo se, že akulturací proces je v praxi, na rozdíl od teorie, spíše jako „slapová vlna“ (slovy Ernesta Gellnera) vměšování a kontroly zvenčí. Pochod Lidstva kupředu znamenal v prvé řadě po-angličtění a pofrancouzštění, a to na tak dlouho do budoucna, kam až lidé, kteří si byli změny nejvíce vědomi, mohli dohlédnout. Později a v celosvětovém měřítku se tomu začalo říkat „westernizace“ či „amerikanizace“.

Na rovnoměrný vývoj nebyl nikdy ani čas, ani prostor v nějakém sociologickém smyslu. Nové výrobní síly a s nimi spojený nový stát a vojenská moc byly příliš dynamické a nekontrolované a následně sociální konflikty byly příliš prudké a ničivé, než aby mohlo dojít k nějakému postupnému civilizačnímu procesu. Zádný „vhodný čas“ v moderní historii nenašel. Jakmile se rozběhla velká šoková vlna, každý čas se stal nevhodným. Vně metropole (v níž věci zrály v jedinečných a neopakovatelných podmínkách pomaleji) totiž nešlo o to, rozumným tempem asimilovat kulturu – problémem bylo se neutopit.

Osvícenství vnášelo do širší reality buržoazní revoluce, které rozblýly starší okolní sociální svět na kusy. Elity v méně rozvinutých zemích záhy zjistily, že poklidné přičleňování ke kosmopolitní technokracii je v daném čase možné jen pro jejích malou část. Ostatní (většina z nich) se cítily spíše vyloučeny z jednání než zdvořile přizvány k připojení; spíše ignorovány než poučeny o pravidlech hry; spíše vykořisťovány než přibrány do partnerského vztahu. Slyšchat, že na místě je trpělivost a že se vše v příštích generacích vyrovná, nebylo žádoucí a utěchou. Byla to vůbec pravda? Nevristické skutečné rozložení nových sil změny Angličanům do rukou ještě pevnější oteže k ovládnání stále neindičtější Indie a Němcům ještě větší kontrolu nad druhohřádnými slovanskými zeměmi? At už to byla pravda nebo ne, celá záležitost se stala čistě akademickou. Vzhledem k prudkosti a rychlosti probíhajících změn trpělivost a čas přestaly být tak jako tak v lidských možnostech.

Antiimperialistická teorie

„Nerovnoměrný vývoj“ není pouze nešťastný příběh chudých zemí. Váhl také země bohaté. Jakmile byl koncept národního státu zideologizován do podoby „nacionalismu“ a vytvořil nové klima světové politiky – novou uznávanou skutečnost politického lidstva –, musely začít k nacionalismu směřovat i samy jádrové oblasti. Když hraniční země jako Německo, Itálie a Japonsko začaly na konci 19. století vyrovnávat náskok a vstupovaly do fáze mimořádně rychlé industrializace, již umožnily jejich „revoluce shora“, bylo snad překvapivé, že Anglie a Francie rozvinuly své vlastní formy „nacionalismu“? Výsledkem byl zápas mezi zakládajícími členy a *parvenu*, v němž se z nových předstáv a emocí vytvářel velmocenský nacionalismus. Vytvářel se přirozeně s mnohem větší účinností než na periferii, a to z toho prostého důvodu, že tyto společnosti k tomu měly prostředky a hojnost lidských a materiálních zdrojů.

„Nerovnoměrný vývoj“ je jinými slovy dialektický. Dvě zúčastněné strany se navzájem neustále modifikují. Nacionalismus mohl vzniknout jako jakási „antiteze“ k „tezi“ metropolitní nadvlády. Rychle a nevyhnutelně se však přenesl na celý proces. Termín „dialektický“ by nás však neměl zavádět o nic víc než opojně prostředky romantické nacionalistické ideologie. Dialektika zde *neznamená* (jak to jednou vyjádřil Gramsci), že historie je rohovnický zápas s pravidly, ve kterém si můžeme být vskrytu jisti, jaký druh „syntézy“ z něho vzejde. Ve zcela nehegelovské realitě, již označení „nerovnoměrný vývoj“ vystihuje pouze přibližně, není nikdy jisté, kdo zvítězí. „Antiteze“ „tezi“ ve skutečnosti téměř kompletně zničila a státy, jež označuje druhý termín, v letech 1945–1946 zvítězily pouze za cenu rozvlnutí tak ohromné síly, že hrozí anihilace historického lidstva jako takového. A není nemožné, že v nějakém pozdějším stadiu téhož zápasu bude použita.

Nacionalismus a iracionalita

„Nerovnoměrný vývoj“ je zdvořile akademický výraz pro „válku“. Proces, o kterém vypovídá, je válčení – ona „vývojová válka“ (i tak bychom ji mohli nazvat), která se systematicky vede od vypuknutí velkých buržoazních revolucí. Příčiny, které vyvrátily Kantovy předpovědi o rozdělení národů, mají také jeho sen o Věčném míru. Zápas se po

většinu času přirozeně odehrává v socio-ekonomické a diplomatické rovině. Tento ze své podstaty konfliktní proces však vždy směřuje ke skutečné válce. A všichni víme, neboť je to zcela holý historický fakt, že od francouzsko-pruské války do dnešní doby se moderní historie zvrhává ve vojenské konflikty dříve nepředstavitelného typu a rozsahu. Místo k sociálním revolucím, jež se předpovídaly ve čtyřicátých letech 19. století, došlo ke světovým válkám. Místo občanského úsilí tu byly imperialistické a nacionalistické masakry; a sociální revoluce, které proběhly, proběhly jako vedlejší produkt těchto válek – byly tak provázané s nacionalistickými motivy, že měly zcela jiný smysl než ten, který předjímal marxistický univerzalizmus.

V našem válčícím světě je absurdní přidělovat jakési patentované právo na „nacionalismus“ jen jedné straně. Taková moralizující perspektiva nejenom brání pochopit roli velmocenského nacionalismu v průběhu celého procesu, nedyhnutelně také znemožňuje vidět to, co je třeba považovat za ústřední část jevu – fašismus. Kromě toho deformuje každou teoretickou snahu přiblížit se problému tzv. „iracionality“ nacionalismu.

Už jsem zdůraznil, že nacionalismusu jádrových oblastí byl z dlouhodobého hlediska stejně nevyhnutelný jako nacionalismus periferní, měl však větší šanci stát se účinným. Jeho vůbec nejmocnější verze se měly objevit v onom rámci širší historie, již analyzujujeme, na zcela jiném místě. To znamená u národnosti, u nichž se do jisté míry spojovaly oba faktory: na jedné straně bolestivá zkušenost s „netozvinností“ a strach ze zaostrávání a na druhé straně moderní socioekonomické instituce umožňující účinně mobilizovat a indoktrinovat masy.

O tom, kde se taková výbušná kombinace nacházela, není pochyb: u neblaze proslulých „opozděnců ve vývoji“ historie tohoto století. Jaké faktory způsobily, že se Německo, Itálie a Japonsko společně ocitly na trajektorích, které vedly k tomu, že byly v letech 1939–1945 mocnostmi Osy? Všechny tři byly společností s poměrně nedávnou zkušeností se „zaostalostí“ – s deprivací a neschopností, které se jim pod vlivem vnějších sil najednou pokořujícím způsobem ozřejmily. Všechny tři na toto dilema reagovaly obzvlášť silnými kompenzačními ideologickými mechanismy, které, pokud jde o dva západní členy, obsahovaly v podstatě vyčerpávající arzenál nacionalistických přesvědčení a emocí. Potom díky překorné industrializaci a Státem vynucované tuhé disciplíně ve společnosti dokázaly rychle rozvinout

co si ze skutečné podstaty moci národního státu. Jejich schopnost to zvládnout samozřejmě vycházela z jejich obecného postavení ve světové ekonomice: nenacházely se na skutečné periferii, ale na přechodovém místě mezi periferií a centrem – byly to hraniční země či poloviční periferie tohoto procesu.

Nacionalistický folklór má na očividně katastrofální aspekty moderní historie snadnou odpověď: představují nahodilé odchylky či excessy. Antimperialistická mytologie k tomu ještě něco přidává. Podle ní jsou tyto katastrofy výsledkem toho, že si nacionalismusu přivlastňují a zneužívají imperialisté. Velmocenský šovinismus neboli „reakcionářský nacionalismus“ je spiknutím vládnoucí třídy metropoli, která si vypůjčuje myšlenky a emoce světových zápasů za národní osvobození a využívá je k oklamání proletariátu. Bohužel to tak, jak se zdá, často funguje.

Existují tedy dva druhy nacionalismu. Jeden hlavní, v podstatě zdravý, jemuž aplaudujeme v Indocíně a v Mozambiku, a druhý odvozený, degenerovaný, který se nám protiví u americké dělnické třídy, gaulismu, chitské junty atd. Právě tento rozdíl vysvětluje „iracionálnost“ některých nacionalistických jevů. Zatímco hlavní proud nacionalismu je pokrokový, tyto jeho zkažené podoby jsou zpátečnické a mají tendenci podněcovat sociální a psychologický atavismus, využitelné nesmyslné obavy a předsudky, a tedy se uchýlovat k násilí. I když ani na okamžik nepopřeme, že toto politické a morální rozlišení je oprávněné a vlastně zjevné, jsme nicméně nuceni poznamenat, že jeho *teoretický* rozměr je zcela mylný. Z uvedených rozdílů vyplývá existence dvou typů nacionalismu, jednoho zdravého, druhého patologického. Jde o to, že veškerý nacionalismus je, jak zjistíme i z té nejzákladnější srovnávací analýzy, zdravý i patologický zároveň. V jeho genetickém kódu je od začátku vepsán jak pokrok, tak úpadek. To je strukturální fakt. A je to fakt, který nepřipouští výjimky: v tomto smyslu bude přesným (nikoli pouze řečnickým) konstatováním o nacionalismu, řekneme-li, že je svou povahou ambivalentní.

Kolektivní nevědomí

Krátce řečeno, podstata *nacionalismu* jako takového je vždy morálně, politicky a lidsky dvojnásobná. Právě proto nemohou nikdy uspět

moralizující pohledy na tento jev, at už ho chválí, nebo odsuzují. Všichni mají si pouze jedné či druhé tváře tohoto výtvoru a nepřipouštějí, že je tu společná hlava, která je spojuje. Nacionalismus lze v tomto smyslu zobrazit jako starého římského boha Januse, který stával nad branami a zatímco jednou tváří hleděl kupředu, druhou se ohlížel nazpátek. I nacionalismus stojí nad průchodem lidské společnosti k modernitě. Jak se lidstvo tlačí tímto úzkým průchodem, musí se v zoufalství ohlížet zpět do minulosti, aby sebralo sílu, at už odkudkoli, která by mu umožnila obstát ve zkoušce ohněm, kterou představuje „vývoj“.

...

Národ triumfuje nad třídou

Zatím jsem neřekl nic o posvátném tématu třídy. Bylo to samozřejmě záměrné. V každém materialistickém přístupu k podobnému problému člověk zjišťuje, že cesta je ucpaná přebujelou mytologií zdravého rozumu, ale nejen to: svou vlastní pílhou domácíou výrobu má i marxismus. Máme své vlastní polopravdy, svou vlastní zkomolenou ideologii, své vlastní úhybné manévry, které nás vydělují z houfu. A „třída“ byla vždy naší specialitou.

Jak jsem uvedl dříve, buržoazní osvícenství mělo v tomto ohledu své vlastní utěšitele. *Philosophes* se domnívali, že válka a slepý patriotismus jsou vedlejšími produkty vlády tříd vlastníků půdy. Předpokládalo se, že dynastie mají svůj nezadatelný zájem na dobytí a krveprolévání. Právě díky nim se udržovaly archaismy a iracionalita lidského života – zbavme se tedy aristokracie a vytráť se i ony. Feudalismus měla nahradit vláda skutečně univerzální třídy, třídy, jejíž zájmy se shodovaly se zájmy lidstva jako celku – buržoazie. Jak řekl Kant, zdálo se, že nezadatelným zájmem této třídy je ve jménu hospodářského a kulturního vývoje prosazovat mír a odstraňovat bariéry mezi národy.

Radikálové, kteří se dožili prvních fází této země zaslíbené a uvědomili si, že se s původními plány začíná nápadně rozcházet, rychle zformulovali novou verzi dřívější myšlenky. Střední třídy nejsou ve svém zájmu zdaleka „univerzální“. Také ony jsou nevyhnutelně zainteresovány na zmatku a válčení; věci se vlastně budou ještě zhoršovat, už jen proto, že věda nyní umožnila vyrábět silnější prostředky destrukce. Nacionalismus se tak stal „buržoazním nacionalismem“, z čehož plynnulo, že kdyby se podařilo zbavit se této třídy a jejich forem

hospodářské a společenské organizace, zmizel by potom i nacionalismus. Tyto formy opět vytuly a držely při životě úzkoprsou pošetilost a slepé iracionalní instinkty. Jakmile se dostane k moci třída, jejíž cíle se *skutečně* shodují s cíli lidstva, proletariát, šovinismus přestane mít jakýkoli *raison d'être*.

...

Nacionalismus a filosofie

...

Není pravda, že by byla dříve vytvořená koncepce nacionalismu redukcionistická. Když tvrdí, že zmíněné jevy (politický romantismus, idealismus nerovinnosti, subjektivismus, potřeba „sounáležitosti“ atd.) jsou pouhým projevem ekonomických trendů, nechce je tím bagatelizovat nebo pomíjet. Právě naopak. Přiznává jim skutečnou sílu a váhu v moderním historickém vývoji – zcela jinou než úpění metafyzického iracionalismu –, protože vysvětluje materiální důvody tohoto nově získaného nástroje. Uvádí je do vztahu s materiálními dilematy zaoostalosti, takže z nich činí objektivní skutečnost, nikoli nějakou démonickou záhadu; objektivní skutečnost nacionalistických vášní, probuzené síly moderních instinktů a jejich zapojení do tořáních či rasových válek však mají svůj vlastní směrdatný stimul. Dokazovat, že jsou druhou tváří průhniku kapitalismu do našeho světa, neznamená je degradovat na pouhá zdání či epifenomeny.

„Materialismus“ v tomto smyslu neoznačuje mechanické či metafyzické pseudovysvětlení toho, o čem zde hovoříme. Není příznakem další bitvy v prastaré filosofické válce, která nemůže být (právě pro svůj „filosofický“ charakter) nikdy vyhrána či prohrána. Spíše ukazuje, jak by se tato válka dala opusit. Je „reálným“ či historickým vysvětlením, které nám umožňuje pochopit moderní válku slov – tj. neschopnost „marxismu“ překročit horizont filosofie patřící minulosti, jeho vlastní povýšení se na poblouzněnou filosofii „dialektického materialismu“ a následnou renesanci filosofického idealismu.

...

Přeložila Jana Ogrcocká